

2. Obyvatelstvo

Počet obyvatel ČR se dlouhodobě mírně zvyšuje, hlavně vlivem kladného salda stěhování.

Pokračující mírný růst plodnosti doprovázený snížením úmrtnosti po atypickém roku 2015 vyústily loni v kladný přirozený přírůstek, jenž byl nejvyšší za posledních šest let.

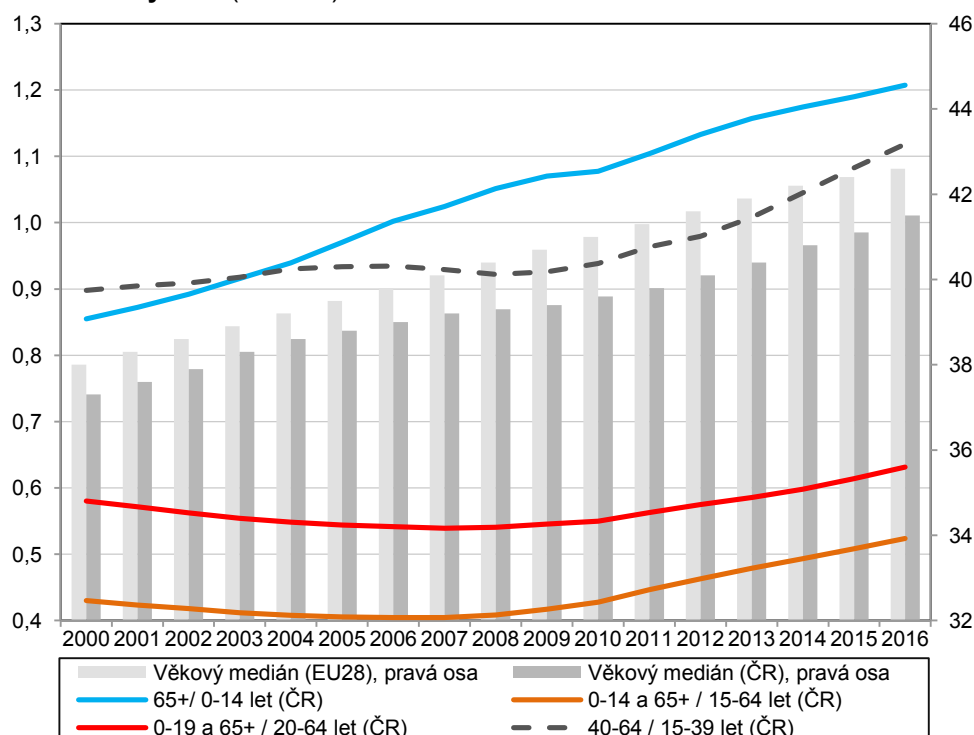
Přesun početných kohort narozených ve 40. letech 20. století společně s plynule se prodlužující se délkou života vedly k dlouhodobému růstu zastoupení obyvatel starších 64 let.

Převaha seniorů nad dětmi se poprvé objevila v roce 2006, od té doby se neustále posiluje.

Dlouhodobý trend růstu populace ČR pokračoval i v roce 2016. Na jeho konci žilo v Česku 10,579 mil. obyvatel, meziročně o 25 tis. více. Přírůstek byl tradičně tažen zejména kladným migračním saldem (od svého vstupu do EU ztrácelo Česko obyvatele zahraničním stěhováním jen v roce 2013). O pětinu celkového meziročního přírůstku se však loni zasloužila i kladná bilance přirozené měny. Počet živě narozených se zvyšoval již třetí rok v řadě a zároveň dosáhl šestiletého maxima (112,7 tis.). Počet zemřelých, jenž vlivem zvýšené úmrtnosti v lednu a únoru dosáhl v roce 2015 dvanáctiletého maxima, se vloni navrátil k „normálu“ (byl srovnatelný s průměrným počtem za období 2009–2014). Přirozený přírůstek zaznamenala v roce polovina krajů. V relaci k celkovému počtu obyvatel byl v roce 2016 (stejně jako v průměru za posledních deset let) nejvyšší v Praze, Středočeském, Libereckém a Jihomoravském kraji (naopak úbytek Moravskoslezském kraji přetrvával s výjimkou let 2007 a 2008 již po celé dvě dekády).

Důležitější než současný umírněný růst populace jsou dlouhodobě probíhající změny v její struktuře. Jde hlavně o pokračující proces demografického stárnutí. Obyvatelé starší 64 let tvořili na konci roku 2016 již 18,8 % obyvatel ČR. Jejich podíl se od roku 2010 navyšoval průměrně o 0,5 p.b. ročně. Postupně však také stárne i početně nejvýznamnější skupina lidí v produktivním věku, primárně vlivem posunu silné generace narozených ze 70. let. Zatímco na sto osob ve věku 15-39 let připadalo v roce 2008 jen 92 osob ve věku 40-64 let, v roce 2013 se tento poměr vyrovnal a o tři roky později byl roven 112. Podíl dětské složky populace dlouhodobě klesal až na 14,1 % v roce 2008, od té doby v souvislosti s mírným růstem porodnosti posiloval až na 15,6 % (v roce 2016). Stárnutí populace dokresluje i index stáří. Na sto seniorů starších 64 let v roce 2016 připadalo 120,7 dětí do 15 let. Před deseti lety byla přítom relace obou složek populace ještě téměř vyrovnaná.

Graf 2.1 Poměrné zastoupení vybraných věkových skupin a věkový medián obyvatel (v letech)

Zdroj: ČSÚ, Eurostat

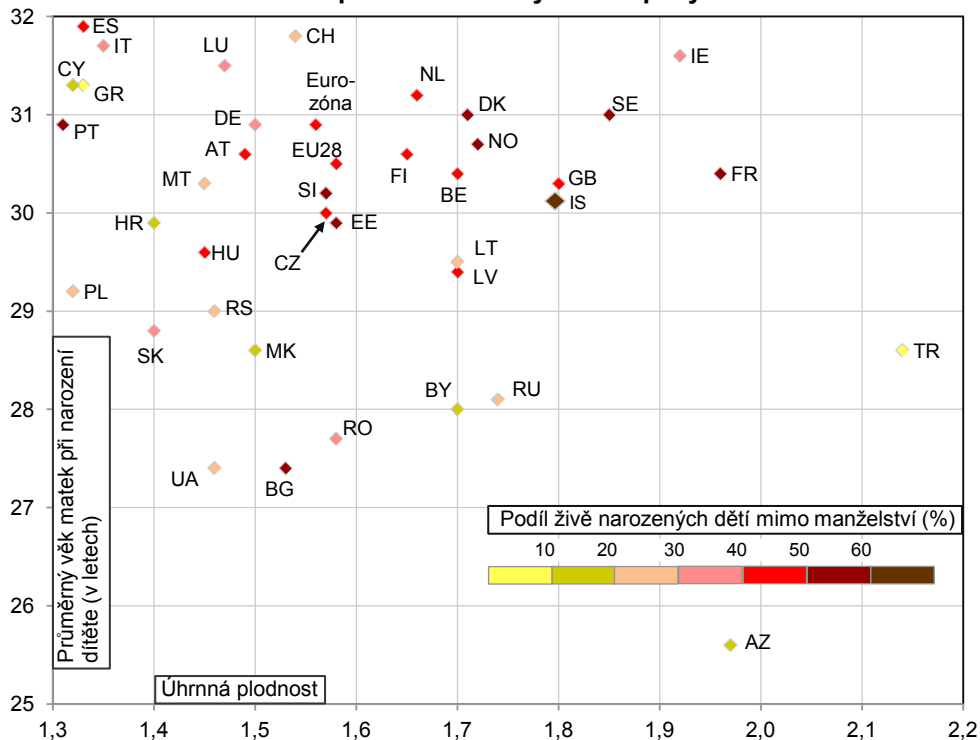
Z pohledu indexů stáří i ekonomického zatížení dosahovalo Česko loni stále nižších hodnot než EU.

Výše uvedené tendence se promítají i v dlouhodobém zvyšování věkového mediánu. Ten v roce 2016 činil 41,5 let, proti roku 2000 byl o 4,2 roky vyšší. V Česku se přitom v úhrnu za toto období navyšoval mírnějším tempem než v EU, nicméně počínaje rokem 2014 ČR se tato disproporce postupně snižovala. Z hlediska dosažené úrovně stárnutí obyvatelstva zaujímal Česko v roce 2016 podobné postavení jako EU

Dětská složka populace převažovala loni nad seniory jen ve čtyřech státech Unie (Lucembursko, Irsko, Slovensko, Kypr), v roce 2006 v patnácti zemích. Česko mělo dosud relativně příznivé postavení v indexu ekonomického zatížení¹. Ten loni dosáhl hodnoty 51 (v EU 53, ve Francii, Švédsko či Finsku 58–59). Proti roku 2006 nerostl jen ve dvou zemích Unie, v ČR se navýšil nejvíce – o 10 p.b. Česko společně se Slovenskem ale patřily v roce 2006 v EU k zemím s nejnižším indexem ekonomického zatížení.

Graf 2.2 Hlavní ukazatele porodnosti ve vybr. evropských zemích v roce 2015*

*Za postsovětské státy (vyjma zemí Pobaltí) se nejaktuálnější údaje vztahují k roku 2014. Zdroj: ČSÚ, Eurostat

Úhrnná plodnost vzrostla již pátým rokem v řadě a přiblížila se úrovni EU, navyšování průměrného věku matek se v roce 2016 poprvé od počátku 90. let zastavilo.

Počet uzavřených sňatků byl nejvyšší za posledních osm let, intenzita rozvodovosti mírně poklesla, zůstávala však nadále vysoká.

Růst střední délky života po jednoletém výkyvu v roce 2015 pokračoval, ... odstup Česka od EU15 i nejlépe situovaných

Již pátým rokem v řadě pokračoval mírný růst úhrnné plodnosti (na 1,63 dítěte na jednu ženu v roce 2016, o pět let dříve 1,43). Rostl počet živě narozených ve všech pořadích narození. Dlouhodobě se navyšuje podíl dětí narozených mimo manželství, byť v posledních dvou letech již slabším tempem (v roce 2016 činil 48,6 %). Poprvé od roku 2009 se meziročně nesnížil počet dětí narozených vdaným ženám. Podíl mimomanželských dětí na všech živě narozených je tradičně výrazně diferencováno dle vzdělání a regionu bydliště matky. Průměrný věk matek při narození dítěte činil rovných 30 let, jeho růst se poprvé po roce 1991 zastavil (což platilo i o průměrném věku prvorodiček). I tak patřil společně se Slovinskem, Chorvatskem a Estonskem k nejvyšším z novějších členských států EU. V roce 2016 se zastavil také dlouhodobý růst průměrného věku při prvním sňatku. U mužů činil 32,2 let, u žen 29,9 (o 1,7 roku více než při narození prvního dítěte). Počet uzavřených sňatků rostl již třetí rok v řadě a byl nejvyšší za posledních osm let. Zvyšovala se intenzita sňatečnosti svobodných, ale i rozvedených. Intenzita rozvodovosti mírně poklesla, zůstávala však v historickém i evropském kontextu vysoká. Úhrnná rozvodovost činila v roce 2016 45,2 %, v dosud rekordním roce 2010 pak 50,0 %. Pětina rozvodů připadá dlouhodobě na rozvody opakované. Průměrná délka trvání manželství narůstala (na 13,1 let z 12,0 let v roce 2006). V roce 2016 se mírně navýšil i podíl rozvedených manželství s nezletilými dětmi (na 58,9 %). V nově rozvedených rodinách žilo 22,9 tis. dětí (o 13,6 % méně než v roce 2010).

Pokračoval trend zvyšování střední délky života. Ta se v roce 2016 u mužů meziročně zvýšila o 0,4 roku (na 76,2 let), u žen o 0,6 roku (na 82,1 let). Rok 2015 přinesl v ČR jednorázové vybočení z trendu, neboť střední délka života vlivem výrazně zvýšené úmrtnosti v zimním období u mužů stagnovala, u žen dokonce o 0,2 roku poklesla.

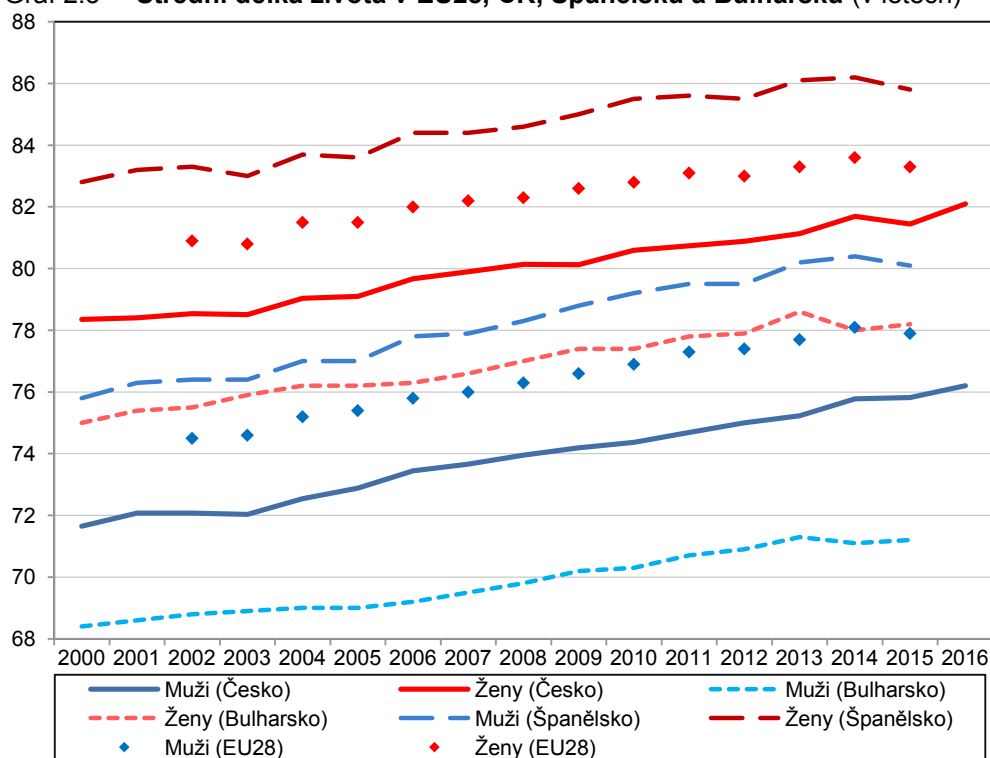
¹ Tento index zachycuje počet obyvatel mimo „produktivní věk“ (do 15 let a starších 64 let) připadajících na 100 obyvatel ve věku 15-64 let.

novějších členských zemí EU se však nesnižoval.

Za stagnací úhrnné potratovosti po roce 2010 stál hlavně vyšší počet samovolných potratů doprovázený poklesem počtu indukovaných potratů.

Rozdíly mezi kraji s nejnižší a nejvyšší střední délkou života se dlouhodobě nesnižují, v období 2015-2016 byly u mužů 4,0 let a u žen 3,2 let². Střední délka života v ČR byla v roce 2015 mezi státy, které vstoupily do EU po roce 2000, čtvrtá, resp. pátá nejvyšší (u mužů, resp. žen). Odstup od nejlépe situovaných novějších členských států (Malta, Kypr a Slovinsko) i od EU15 (v roce 2015 u mužů 3,6 let, u žen 2,5 let) se dlouhodobě významně nemění. Naopak u kojenecké úmrtnosti patří Česko po roce 2000 stabilně k nejspělejšším evropským státům. Nic na tom nezměnilo ani její mírné navýšení v roce 2016 (na 2,8 promile, nejvyšší hodnota po roce 2009). Intenzita potratovosti měřená úhrnnou potratovostí v roce 2016 dosáhla 0,51 potratu na jednu ženu. Její výše od roku 2010 v ČR stagnovala (po silných poklesech v předchozích dvou dekadách). Za stagnací v posledních letech stál hlavně dlouhodobý mírný růst samovolné potratovosti související částečně s rostoucím věkem matek. V roce 2016 skončilo potratem 24,1 % všech těhotenství, nejméně v novodobé historii. Intenzita indukované potratovosti v Ústeckém či Karlovarském kraji dlouhodobě převyšuje úroveň ve Zlínském kraji, Kraji Vysočina či Pardubickém kraji zhruba dvojnásobně.

Graf 2.3 Střední délka života v EU28, ČR, Španělsku a Bulharsku (v letech)

Zdroj: ČSÚ, Eurostat

Česko vykazuje dlouhodobě kladné saldo zahraničního stěhování, jeho výše se v letech 2014-2016 zásadně neměnila.

Rostoucí napětí na pracovním trhu v Česku pomáhají tlumit migranti z chudších států Unie, kteří mohou profitovat z práva volného pohybu.

Česko získalo v roce 2016 zahraničním stěhováním 20,1 tis. obyvatel, šlo o druhou nejvyšší hodnotu po roce 2009. Celkový obrát stěhování však v posledních pěti letech spíše stagnoval. Zahraniční migrace má dlouhodobě v Česku převážně pracovní charakter, čemuž odpovídá převaha mužů i osob mladšího produktivního věku mezi přistěhovalety. Růst poptávky po zahraničních pracovnících byl posílen zvyšujícím se napětím na trhu práce, neboť tuzemské podniky v průběhu roku 2016 nacházely vhodné zaměstnance z „domácích zdrojů“ stále obtížněji. Nejvýznamnější skupinu migrantů (dle občanství) přispívající k růstu populace ČR tvoří od roku 2011 Slováci. Významně narůstá četnost osob z ostatních méně vyspělých států EU, které na tuzemském pracovním trhu dosud tvořily spíše okrajovou skupinu (Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko). Naopak silnějšímu přílivu pracovníků ze zemí mimo Unii bránily především administrativní překážky. Migrační výměnou s Ukrajinou získala ČR 3,3 tis. osob (v roce 2007 téměř desetkrát více), poprvé od roku 2011 bylo loni kladné i saldo s Vietnamem (0,5 tis. – v podobném rozsahu jako u občanů Ruska).

² Mírně vyšší rozdíly byly patrné na úrovni okresů. Rozdíl mezi okresem s nejvyšší nadějí dožití při narození (u mužů Praha, u žen Brno-město) a okresem s nejnižší hodnotou (u obou pohlaví shodně Most) činil v období 2012-2016 u mužů 4,8 roků, u žen 4,4 roky.

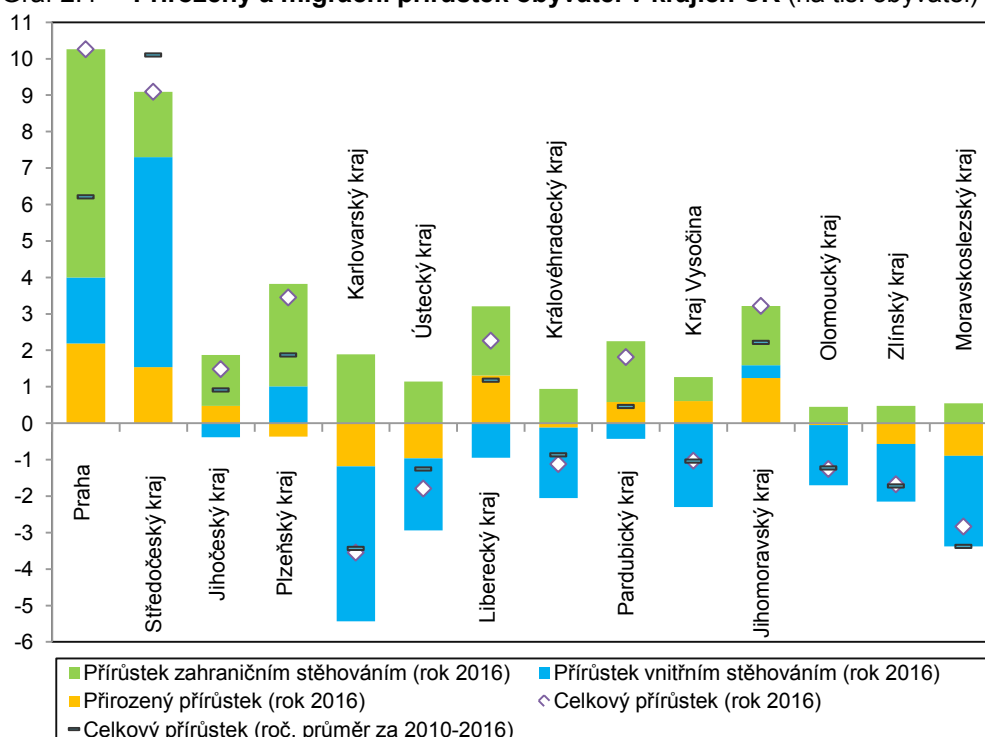

Růst počtu všech legálně pobývajících cizinců v ČR v roce 2016 zrychlil a těsně se přiblížil půlmiliónové hranici.

Díky zahraniční migraci rostl loni počet obyvatel ve všech krajích, vlivem vnitřního stěhování jen ve čtyřech regionech.

Počet cizinců žijících v ČR se (dle údajů Ředitelství služby cizinecké policie) na konci roku 2016 těsně přiblížil 500 tis (proti roku 2010 byl vyšší o šestinu). Z tohoto počtu připadalo 22 % na občany jak Slovenska, tak Ukrajiny, 12 % na osoby z Vietnamu. Plných 55 % všech cizinců mělo v ČR trvalý pobyt, růst zastoupení této skupiny se však loni po sedmi letech zastavil. Polovina všech cizinců pobývala v Praze nebo ve Středočeském kraji. Cizinci s pobytem nad 12 měsíců tvořili 4,5 % obyvatel Česka, v Praze ale 14,0 %. Počet všech cizinců se zvýšil ve všech krajích, což bylo patrné i z kladného salda zahraničního stěhování dle demografické statistiky ČSÚ. Naopak z vnitřního stěhování (v rámci ČR) profitovaly v roce 2016 jen čtyři regiony – nejvíce Středočeský kraj následovaný Prahou (s nejvyšším saldem od počátku 90. let). I přes posílení pozice Prahy pokračovaly také v roce 2016 dlouhodobé migrační trendy – suburbanizační procesy, ale i vylidňování (přirozeným, zčásti i migračním pohybem) u malých periferně položených obcí s nedostatkem pracovních příležitostí a nižší úrovní občanské vybavenosti. Objem vnitřního stěhování se zvýšil již pátý rok v řadě, bylo zaznamenáno 250,7 tis. změn adres trvalého bydliště mezi obcemi. Na meziročním růstu objemu migrace se nejvíce podílela mezikrajská stěhování (90,5 tis.), jichž bylo proti roku 2015 o téměř 5 tis. více.

Graf 2.4 Přirozený a migrační přírůstek obyvatel v krajích ČR (na tis. obyvatel)

Zdroj: ČSÚ

Tempo růstu počtu obyvatel ČR bylo v letech 2010–2016 proti EU poloviční.

Ve většině novějších členských států EU se v hlubším poklesu počtu obyvatel promítlo záporné saldo jak migrační, tak i přirozené měny.

Průměrné roční tempo růstu počtu obyvatel bylo v Česku v období let 2010–2016 oproti EU zhruba poloviční (1,6 ‰ ku 2,8 ‰). Nejdynamičtěji se v tomto období rozrůstala populace v Lucembursku (22,5 ‰) a Švédsku (9,7 ‰). Z velkých států dosáhla především vlivem migrace silného přírůstku Velká Británie (7,4 ‰), naopak primárně přirozený přírůstek táhl celkový růst obyvatel Francie (4,6 ‰). Úbytek obyvatelstva zaznamenalo deset zemí Unie (shodně jako v samotném roce 2016). Byl soustředěn hlavně do Pobaltí (Litva -14,1 ‰, Lotyšsko -12,0 ‰), většiny balkánských států a také recesí silně zasaženém Portugalsku a Řecku. Tempo populačního růstu v Česku bylo v roce 2016 z novějších členských zemí EU třetí nejvyšší (po Maltě a Kypru). Přirozenou měnou ztrácelo obyvatelstvo třináct zemí EU. Pouze ve třech z nich (Německo, Polsko, Finsko) však byly tyto úbytky v roce 2016 plně vykompenzovány migračním ziskem. Počet států EU, které zaznamenaly migrační úbytek, se v roce 2016 ztenčil na sedm – šlo výhradně o novější členské státy Unie, doplněné o Portugalsko. Naopak jiné státy zasažené po roce 2008 hlubokou hospodářskou recesí se v roce 2016 z migračních ztrát dokázaly vymanit (Španělsko, Kypr, Irsko).